

Pages	Received date	Acceptance date
40-55	2024-10-29	2024-11-25

UNA ESCUDELLA D'ORELLES DE REFLEXOS DAURATS I LA CONSTRUCCIÓ DE LA CAPELLA DE SANTA MARIA MAGDALENA DEL CLAUSTRE DE LA CATEDRAL DE TARRAGONA UN CONTEXT DATAT A PARTIR DE LA INSCRIPCIÓ FUNDACIONAL DE 1536

AN LUSTREWARE BOWL AND THE CONSTRUCTION OF THE
CHAPEL OF SANTA MARIA MAGDALENA IN THE CLOISTER
OF TARRAGONA'S CATHEDRAL: A CONTEXT DATED BY
FOUNDATION INSCRIPTION OF 1536

DOI: 10.33115/a/26046679/7_03

Itziar Gutiérrez Soto

Investigadora predoctoral (R1) del Grup d'Investigació en Arqueologia Cristiana i de l'Antiguitat Tardana de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC). Contracte finançat pel programa de beques Joan Oró 2024 de la Generalitat de Catalunya.
ORCID: 0000-0002-7426-774X

Andreu Muñoz Virgili

Investigador predoctoral (R1) del Grup d'Investigació en Arqueologia Cristiana i de l'Antiguitat Tardana de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC). Contracte finançat pel programa de beques FPU del Ministeri d'Universitats (Convocatòria 2021).
ORCID: 0000-0001-5030-1096

Paraules clau

Catedral de Tarragona, ceràmica, època moderna, pisa daurada, capella de Santa Maria Magdalena.

Keywords

Tarragona Cathedral, pottery, modern period, lustreware, Santa Maria Magdalena chapel.

Resum

Es presenta l'estudi sobre una escudella d'orelles de reflexos daurats recuperada a la rasa constructiva de la Capella de Santa Maria Magdalena al Claustre de la catedral de Tarragona en el marc de les darreres intervencions arqueològiques dutes a terme a la galeria del rereclaustre nord. El context en qüestió està associat a una estructura que compta amb la inscripció fundacional. Tot plegat, permet contextualitzar la peça amb un notable grau de precisió cronològica i fiabilitat estratigràfica.

Abstract

This article reveals the study of lustreware bowl found in the foundations levels of the Chapel of Santa Maria Magdalena in the cloister of Tarragona's Cathedral during the last archeological excavations at the external sector of the north cloister gallery. This stratigraphic context is related to structure with foundational inscription. All of this, allows contextualizing the piece with a remarkable degree of chronological precision and stratigraphic reliability.

UNA ESCUDELLA D'ORELLES DE REFLEXOS DAURATS I LA CONSTRUCCIÓ DE LA CAPELLA DE SANTA MARIA MAGDALENA DEL CLAUSTRE DE LA CATEDRAL DE TARRAGONA

INTRODUCCIÓ

Entre els mesos de febrer i novembre de 2023 es va realitzar la intervenció arqueològica al sector central del rereclaustre nord de la catedral de Tarragona (vid. Fig. 1). Aquestes tasques s'emmarquen en el projecte: «Excavacions en el conjunt monumental de la catedral de Tarragona (III fase, 2022-2025)» dut a terme en col·laboració entre el Museu Diocesà de Tarragona (MDT) i el Grup d'Investigació en Arqueologia Cristiana i de l'Antiguitat Tardana de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC).¹ Un dels principals objectius científics d'aquesta iniciativa és incrementar el procés de recuperació d'indicis arqueològics i documentals que ajudin a la comprensió de la seqüència diacrònica expressiva de la transformació del sector nord-occidental de la catedral de Tarragona, des d'època romana fins a l'actualitat.

En aquest sentit, la contribució que aquí presentem té, per una banda, el propòsit intrínsec d'aprofundir en un element de cultura material específic (núm. inventari CAT'23-123.1) que, alhora, s'enquadra en l'estudi més general dels horitzons cronològics als quals s'adscriu la troballa. Es tracta d'un període i context historicoarqueològic d'especial interès perquè respon a un moment caracteritzat per un important procés transformatiu que afectà part del claustre i rereclaustre nord durant l'època moderna. Concretament, assistim a la pèrdua del caràcter residencial de les dependències canòniques situades antigament en aquest espai. D'altra banda, l'estudi té l'objectiu extrínsec de proporcionar a la investigació especialitzada una peça recuperada en un context estratigràfic molt singular que ha permès arribar a un significatiu grau de precisió en la definició de la seva cronologia.

¹ Projecte quadriennal finançat per la Generalitat de Catalunya (CLTOO9/22/0012).

Figura 1. Situació general de l'àrea intervinguda i de la Capella de Santa Maria Magdalena en el conjunt catedralici (planta realitzada pels autors a partir de: base planimètrica: Projecte Catedral; base cartogràfica: ESRI).

CONTEXT ESTRATIGRÀFIC: LA CONSTRUCCIÓ DE LA CAPELLA DE SANTA MARIA MAGDALENA

L'excavació en la qual es produí la descoberta de la peça va consistir en una cala efectuada sobre una àrea d'uns 10 x 4,5 m ubicada entre el límit oriental de l'actual Sala III del MDT i el parament extern del mur occidental de la Capella de Santa Maria Magdalena. Aquesta s'obre a la meitat oriental de la galeria nord del claustre imbricant-se en profunditat vers el rereclaustre (vid. Fig. 2-4). Com veurem més endavant l'esmentada disposició va fer possible identificar i intervenir part de la seva estratigrafia constructiva.

Pel que fa a les característiques formals bàsiques, la fàbrica de Santa Magdalena està constituïda a partir d'un aparell de carreuó de Pedra de Mèdol lligat amb morter. Té unes dimensions de 5,20 m d'amplada, 4,85 m de longitud i 5,60 m d'alçada interior. La coberta és plana en la part superior externa, però a l'interior presenta una volta de mig punt decorada amb cassetons que visualment recolza sobre un fris perimetral. Adossat a la part baixa de les tres parets internes, hi discorre un banc corregut de pedra de 50 cm d'alçada i 40 cm de fondària. El seu frontal inferior està igualment ornamentat en consonància amb l'estil del fris superior. Sobre un petit podi, contra el mur de fons, hi ha instal·lat un

altar-retaula amb pintures a l'oli que representen escenes de la vida de Maria Magdalena i que s'adscriu, juntament amb la reixa d'entrada, al moment inicial de la Capella.² Finalment, cal destacar la presència de la sepultura dels Balle, els promotors de l'obra, situat al terra de l'entrada i en el qual està representat dues vegades l'emblema familiar.³

Figura 2. Vista general de la galeria nord del claustre amb la Capella de Santa Maria Magdalena en primer pla (fotografia realitzada pels autors).

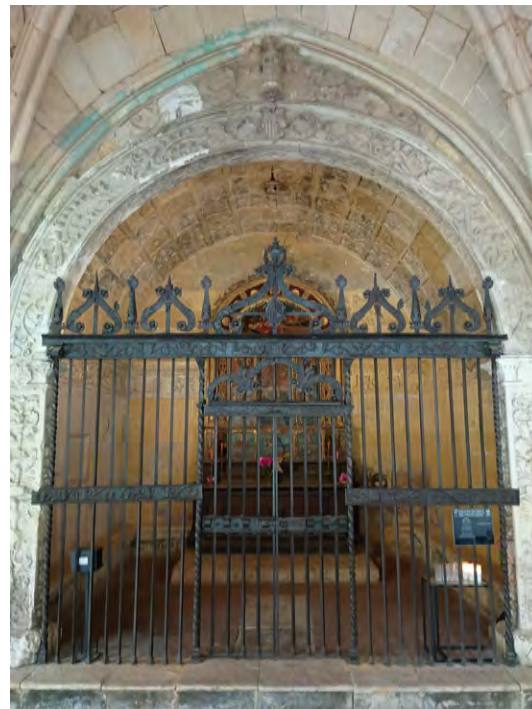

Figura 3. Vista frontal de la Capella de Santa Maria Magdalena (fotografia realitzada pels autors).

2 Sobre aquest element en el seu context historicoartístic vid. Mata, 2005.
3 Per a una anàlisi artística de la Capella vid. Mata, 2008, pp. 29-105.

Figura 4. Galeria del rereclaustre amb els diversos espais indicats (fotografia realitzada pels autors).

No es té constància de documentació textual relativa al moment de construcció (Mata, 2008, p. 14). La principal font d'informació al respecte és la inscripció fundacional realitzada sobre un bloc de pedra calcària de 77,3 x 52 cm (vid. Fig. 5). Està imbricat en el parament oriental del mur oest,⁴ més o menys centrat, i a una alçada d'1,40 m respecte del paviment. La lectura del text és la següent:

ARNALDO BALLE COGNOMENTO. MERCATORI
 MODESTISSIM^o. TERRACON(IS). VRBIS CIVI PIENTISS^o.
 AC CONSVLARI TOGA DECORATO. IIIIO KALEND(AS)
 IANVARII. ANNI. MDXXXVI. VITA FVNCTO
 EX TESTAMENTO. EIVS HERES ET EX FRATRE NEPOS
 PETRVS BALLA (PC)⁵
 HOC SACELLVM DECENTER ORNATVM DIVE
 MAGDALENE DICATVM. ET SIBI ET SVIS
 CONSTRVI CVRAVIT ET SINGVLIS DIEBVS
 IN EO PRO SALVTE VIVOR(VM) IM(M)OLARI HOSTIA
 ET PRO DEFVNCTORVM REQVIE ORDINAVIT⁶

4 És la mateixa estructura que, en la cara oposada i a una cota superior, marcava el límit de la intervenció.

5 Lletres incises no pertanyents a la inscripció.

6 Proposem aquesta traducció agraint les observacions del prof. dr. Albert Viciano: A Arnau Balle, mercader modestíssim de la ciutat de Tarragona, ciutadà pietosíssim investit amb la toga consular, mort el 29 de desembre de 1536. A partir del seu testament, Pere Balle, el seu hereu i nebot per part de germà, s'encarregà de construir aquesta capella, convenientment arranjada i dedicada a la divina Magdalena per a ell i per als seus (familiars) i va disposar celebrar-hi diàriament l'Eucaristia per la salvació dels vius i pel repòs dels difunts.

Figura 5. Inscripció fundacional de la Capella de Santa Maria Magdalena (fotografia realitzada pels autors).

La fundació es produí gràcies a la deixa testamentària del mercader Arnau Balle, tot i que va ser el seu nebot per part de germà, Pere Balle, qui s'encarregà que es materialitzés la voluntat del difunt.⁷ La data reflectida marca un *terminus post quem* de la construcció. Per tant, es tracta d'una referència orientativa des d'un punt de vista cronològic. No obstant això, la finalització de l'obra no degué diferir gaire. Malgrat les llacunes des d'un punt de vista documental, comptem amb paral·lels en el mateix claustre que ens aproximen als tempos que se seguiren en aquests casos. L'exemple més il·lustratiu és el de la Capella de Sant Salvador, de característiques i cronologia molt semblants. Nicolau Albanell i la seva esposa Àngela Trillo obtingueren l'autorització del Capítol de la Catedral per transformar l'espai en qüestió i convertir-lo en lloc de sepultura familiar (Liaño i Martínez, 2024, p. 310).⁸ Segons l'estudi citat, entre l'aprovació capitular del projecte i la benedicció de l'espai l'11 d'abril de 1535, van passar uns tres anys i mig. És així com hauríem de pensar que la Capella de Santa Maria Magdalena seguiria una temporització similar. De fet, les analogies que es registren entre ambdós casos han portat a Sofia Mata (2008, p. 19) a plantejar la possibilitat d'atribuir-los una mateixa autoria. Igualment, es deixa oberta la possible vinculació entre l'obra de Santa Magdalena i Joan de Tours i Enric de Borgonya, aquest últim definit per la documentació com a *pedrapiquerium*. Tots dos treballaven en col·laboració en les noves cadires del cor de la Catedral l'any 1534. Per la seva part, Enric de Borgonya ho feia en solitari l'any 1536 ocupant-se de l'arcosoli obert entre les dues capelles dels Cardona (Mata, 2008, p. 20) a l'extrem occidental de la nau de l'Evangeli del temple catedralici. La mateixa autora apunta que l'activitat i presència de la família

7 Arnau Balle i esposa, juntament amb Pere Balle, es troben representats en el plafó central del retaule de la Capella (cf. Mata, 2008).

8 En aquest cas no era una obra *ex novo*, sinó que fou fruit de l'enderroc i reforma parcial d'una construcció preexistent dedicada a santa Tecla.

promotora a la ciutat no es documenta més enllà de mitjan segle XVI. Aquesta dada prosopogràfica constitueix un altre indicador que ens remet a un període molt proper en el temps respecte a la data que figura en la inscripció.

El procés constructiu de Santa Magdalena es pot deduir a partir de la mateixa disposició topogràfica, característiques estructurals i de les evidències documentades durant les intervencions arqueològiques abans referides (Macias et al., 2024, p. 16-32; 45-51). En primer lloc, els constructors van procedir a l'excavació de les terres contingudes al rereclaustre en aquella àrea que acabaria ocupant la fàbrica de la Capella. Aquesta aglomeració era el resultat d'un dilatat procés deposicional que s'inicià ja en el moment de construcció del recinte de culte imperial durant el segle I dC en aquest sector. Els materials de rebuig i terres generades durant l'obra foren abocats *in situ* per part dels mateixos constructors per tal d'optimitzar recursos. Amb la transformació del conjunt durant el segle V dC i la pèrdua de la seva funcionalitat original, les zones situades al nord de l'antic porticat (a l'exterior del recinte) foren l'escenari de les labors d'extracció dels materials d'època clàssica. En l'extrem més occidental d'aquesta àrea destaca el desmuntatge de l'exedra semicircular (Macias et al., 2019, p. 9). La nova naturalesa de l'emplaçament, i l'obliteració dels horitzons anteriors, va comportar un important recreixement dels nivells d'ús d'aquesta zona. Desconeixem quins foren els avatars que s'esdevingueren entre finals del segle VIII i els primers decennis del segle XII, però ja durant la consolidació de la restauració eclesiàstica, es dugué a terme una important reestructuració de l'espai. Les concrecions es fan difícils de definir.⁹ Sí que es pot constatar l'agregació de l'extradossat medieval sobre el parament sud de l'antic mur nord-occidental del porticat del recinte de culte imperial. Mitjançant aquesta fórmula, es va reforçar el tancament nord de la galeria claustral i la definició del rereclaustre destinat a allotjar les dependències canòniques. Per adequar-les, es va procedir al rebaix de les terres dipositades en la meitat occidental del gran àmbit (actual Sala III del MDT) fins a arribar, en alguns punts, a la cota de l'antic nivell de circulació d'època romana. Contràriament, la meitat oriental (àrea de la intervenció arqueològica i emplaçament de la fàbrica de Santa Magdalena) es mantingué més elevada (vid. Fig. 4). Aquestes tasques es complementaren amb l'erecció d'una sèrie de murs de contenció dels quals només en queden alguns vestigis. És probable que una compartimentació així obeís a la diversitat funcional d'ambdós sectors: el primer i més baix de caràcter logístic o productiu i el segon i més elevat de caràcter residencial. Tot plegat, acabà englobat en una gran galeria dotada amb una coberta d'arcs diafragmàtics i fustam. Les reformes que eventualment s'anaren succeint durant l'època moderna i contemporània van comportar diverses modificacions de l'espai, però preservant en general la part essencial del marc arquitectònic i l'estructuració en dos nivells suara esmentada.

Tenint en compte aquesta evolució, s'observa com la fàbrica de Santa Magdalena s'havia d'ubicar en un punt del rereclaustre que conservava una seqüència estratigràfica d'una potència molt significativa. El pla superior des d'on els

9 Una proposta sobre el quadre evolutiu del Claustre ha estat recentment publicada per Gerardo Boto (2022: pp. 83-109 i 121-147).

constructors de la Capella iniciarien l'excavació per erigir posteriorment la fàbrica, s'elevaria uns 2,5 m respecte al paviment de la galeria claustral. L'eliminació del desnivell permeté assolir aquesta darrera cota. Igualment, feu possible practicar en un segon moment —i sense perill— l'accés obert al claustre. Això últim, es realitzà mitjançant el desmuntatge mesurat del segment de mur corresponent.¹⁰ Com veurem línies més avall, els materials extrets foren reaprofitats en la construcció cincentista.

Un cop construïda la fàbrica de la Capella, les zones al redós de la seva part externa —en la galeria del rereclaustre— experimentaren un creixement progressiu fins a arribar, a inicis del segle XX, a una cota superior de 2,80 m en relació amb el claustre. És en aquest punt on s'inicià la intervenció que va donar lloc a la troballa de l'escudella. L'espai en qüestió havia estat, fins feia poques dècades, l'emplaçament de les dependències de l'antic MDT fundat l'any 1914. Així doncs, l'inici dels treballs arqueològics va comportar la retirada de les restes del darrer paviment en ús (UE 101) juntament amb els nivells preparatoris associats (UE 102-103).¹¹ Aquesta operació va posar al descobert les restes d'un segon paviment bastant malmès del qual només se'n conservaven algunes peces (UE 110) i part del seu llit de morter (UE 111) preservat en diversos punts de manera heterogènia. Una d'aquestes parts es lliurava al parament oest del mur occidental de la Capella (UEM 208). Quan s'hagué completat l'excavació de UE 111 quedaren al descobert dos estrats (vid. Fig. 6-8): el més antic (UE 124) de textura argilosa, compacta en superfície i color marró fosc, s'estenia per tota la part central del sector est de l'excavació. El segon nivell més modern (UE 123) corresponia al farciment d'un retall (-UE 122) que afectava el límit oriental de UE 124 i es projectava en paral·lel al mur de la Capella. La composició de UE 123 es diferenciava clarament per l'alta densitat de resquills de Pedra de Mèdol que conferien a l'estrat un característic color groguenc. Fou en aquesta unitat on es va recuperar l'escudella aquí presentada. UE 123 cobria un altre nivell (UE 128) de característiques molt semblants, però amb una tonalitat més marronosa que ens dugué a diferenciar-lo de l'anterior.

Tots aquests indicadors ens portaren a identificar UE 123 i 128 com a part del farciment de la rasa (-UE 122) del mur de tancament occidental de la Capella (UEM 208). El límit occidental de la referida rasa no és del tot regular, però en certs punts sembla que va quedar determinat per les restes d'una estructura baix medieval (UEM 232) paral·lela al mur de la Capella, obliterated abans d'erigir-se Santa Magdalena, i que els constructors moderns van respectar.¹² La voluntat de preservar la integritat de UEM 232, ens va portar a no esgotar l'excavació del farciment de la rasa. Però el fet que UEM 208 arribi fins al nivell del claustre representa un indicador suficient per assegurar la continuïtat vertical -UE 122 i el seu farciment.

10 Recordem que aquesta estructura és el resultat de l'extradossat medieval (parament visible des del claustre) sobre el parament sud del precedent mur nord-occidental del porticat de l'antic recinte de culte imperial (segle I dC). Aquest darrer actuà com a contenció de les terres que, amb el temps, s'anaren acumulant en l'espai que acabaria constituint el rereclaustre.

11 En la síntesi descriptiva dels treballs arqueològics ens centrem en el sector més oriental de l'excavació per ser el que directament està relacionat amb l'objecte del nostre estudi. De la mateixa manera, i per no excedir els límits i propòsits d'aquesta contribució, no ens estendrem més enllà del necessari en els contextos més antics.

12 Prova d'aquesta seqüenciació és el fet que el nivell d'obliteració del mur (UE 127) estava tallat per la rasa constructiva (-UE 122) de la Capella (vid. Fig. 8).

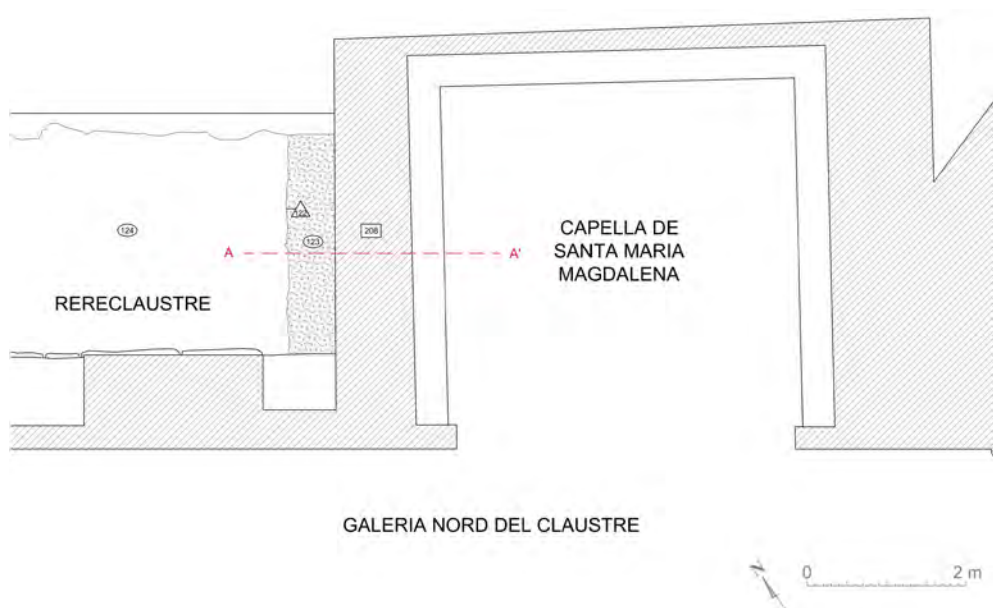

Figura 6. Planta de la Capella i del sector est de la intervenció amb les UUEE 122-124 en superfície (planta realitzada pels autors a partir de: base planimètrica Projecte Catedral).

Figura 7. Foto zenital de les UUEE 122-124 (fotografia realitzada pels autors).

D'altra banda, es pot deduir el reaprofitament dels blocs de Pedra de Mèdol extrets del mur romà i de l'extradossat medieval durant l'obertura del que acabaria sent la façana i entrada de Santa Magdalena. Probablement, l'alçat de les estructures es donà de manera més o menys simultània a les labors de maçoneria. Els materials i terres residuals generats durant aquest procés acabaren formant el farciment (UE 123) que emplenà l'espai romanent entre els murs de la Capella i el límit del retall (-UE 122) de l'excavació prèvia. Aquesta va comportar l'afectació de tota una seqüència estratigràfica que vam poder documentar a la resta dels sectors durant la consecució dels treballs arqueològics. El nivell més antic correspon amb la roca mare retallada i regularitzada durant el segle I dC en el context de la construcció del porticat del recinte de culte. La distància a la qual es va documentar el retall sobre el pendent del perfil orogràfic original, ens porta a pensar que els constructors de la Capella es devien veure obligats a retallar la roca mare en diversos punts.

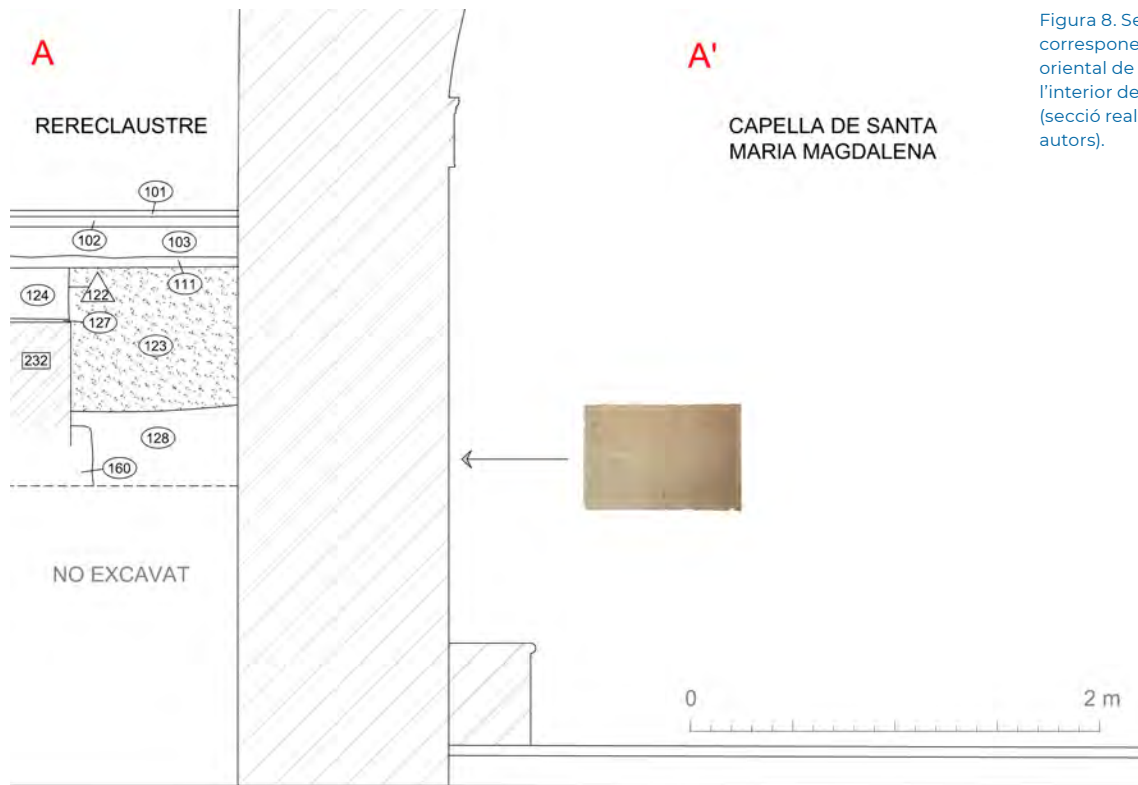

Figura 8. Secció A-A' corresponent a l'extrem oriental de la cala i a l'interior de la Capella (secció realitzada pels autors).

Figura 9.1. Fotografia de l'escudella d'orelles trobada a la UE 123 durant les excavacions de la catedral de Tarragona; 2. Secció i dibuix de l'escudella d'orelles on s'aprecia la decoració exterior; 3. Sanefa decorativa interior; 4. Decoració del fons; 5. Decoració de fulla fesa (Cerdà i Mellado, 2001: Làm. 6 fig. 2); 6. Decoració de les nanses. (fotografies i dibuixos realitzats pels autors).

DESCRIPCIÓ DE LA PEÇA: L'ESCUDELLA D'ORELLES DE REFLEXOS DAURATS

La peça que s'analitza en aquest estudi és una escudella d'orelles de la forma 1100 tipus «Escudella de partera» de Cerdà (2001, p. 53). Es tracta d'una ceràmica produïda als tallers de reflexos daurats de Barcelona (Fig. 9.1. i 9.2.). La mida d'aquest exemplar és de 130 mm de diàmetre a la boca, 45 mm de diàmetre a la base i 43 mm d'alçada. Pal que fa al diàmetre de la base, així com a la seva alçada, la peça se situaria dins dels paràmetres habituals d'aquesta tipologia, encara que seria un exemplar més gran pal que fa el diàmetre de la boca, atès que altres exemples d'aquesta mateixa tipologia presenten mesures d'entre 100 i 114 mm (Cerdà, 2001, p. 54).

La classificació de la peça s'ha dividit, per cercar la màxima precisió, d'acord amb els motius decoratius de les seves diferents parts: sanefa, decoració del fons, decoració de les nanses i decoració exterior.

L'estructura decorativa de l'escudella és la més comuna de les documentades en aquests tipus de peces, ja que presenta decoració pictòrica distribuïda en quatre zones ben diferenciades: sanefa, fons, nanses i exterior. Aquest tipus d'estructura decorativa es denomina «Estructura A», en concret el cas estudiat caldria situar-lo dins de l'anomenada «Variant A2». Aquesta variant es caracteritza per una decoració interior definida, per una banda, de tancament (pràcticament no conservada), una circumferència concèntrica, un espai reservat per la sanefa i una banda feta amb pinzell de tres puntes (Cerdà, 2001, p.55). L'exemplar estudiat s'inscriu plenament en aquesta caracterització que presenta una decoració amb pinzell de tres puntes a la part interior de la peça. A aquest fet, cal afegir-hi que la banda de tancament inferior de la sanefa presenta una forma poligonal que recorda molt a una peça localitzada al dipòsit de Mas Llorens de Salt (Alberch et al., 2021, Fig. 16) i a algunes peces documentades en les Drassanes de Barcelona (Cerdà, 2021: p. 266 Fig. 177 i 178).

Pel que fa a la sanefa, ha estat identificada com a Tipus I (Fig. 9.3.), encara que els motius decoratius es repeteixen cinc vegades per adaptar-se a la forma pentagonal de la línia de tancament, i no tres o quatre com indica Cerdà (2001, p. 64). Els motius que apareixen dins de la sanefa dibuixen una mena d'enreixats creats a partir de dues pinzellades del pinzell de tres puntes conformant una línia més gruixuda entre dues més fines. Aquests enreixats s'emmarquen amb dos traços corbats de pinzell formant una semiesfera que es recolza, justament, en les línies que formen el pentàgon. En els espais que resten entre aquestes representacions apareixen, de manera molt esquemàtica, una espècie d'espivals. Aquest recurs s'utilitzava normalment per acabar d'omplir tots els espais buits de la sanefa, com per exemple els «punts», les «comes» o les «carbassetes». Això també es pot apreciar en l'exemplar de Mas Llorens i en un dels trobats a les Drassanes de Barcelona (Cerdà, 2001, p. 60; Alberch et al., 2021, Fig. 16; Cerdà, 2021: p. 266 Fig. 177).

El motiu del fons queda emmarcat per la forma pentagonal que dibuixa la sanefa, un altre cop, igual que en el cas de Mas Llorens comentat anteriorment. En el cas aquí estudiat, la figura es presenta de forma molt esquemàtica i realitzada amb

pinzell de tres puntes. Ho interpretem com un tipus de fulla fesa (Fig. 9.4.) molt similar a una representació molt menys esquemàtica publicada per Cerdà (2001, Làm. 6, fig. 2) (Fig. 9.5.). Les tiges o el centre comú serien les dues pinzellades que s'obren cap als laterals de la figura, col·locant-se justament, per sobre seu, dues pinzellades horitzontals que representen les fulles feses. Al centre, format a través de dos traços del pinzell, es troba representada una mena de flor, tal com descriu Cerdà per aquestes decoracions (2001, p. 57).

Les orelles, en el cas de la peça estudiada, una és mica més gran que l'altra, són de la forma denominada arrodonida o en forma de «mitja lluna» (Cerdà, 2021, p. 121-122). Pal que fa la seva decoració es pot determinar com Tipus C, constituïda per línies paral·leles que no són travessades per cap altre element (Cerdà, 2001, 75) (Fig. 9.6.). En l'exemplar estudiat, no tots els traços són gruixuts, ja que només ho és el central d'un conjunt format per les tres puntes del pinzell.

Com a últim element decoratiu, cal destacar el revers de la peça. Aquí s'observen quatre circumferències concèntriques que surten de la part inferior de l'orella i arriben fins a la part inferior de la base (Fig. 9.2.). Aquest és un dels motius decoratius més comuns en aquest tipus de ceràmica, tot i que s'han documentat en altres exemplars variacions entre ells (Cerdà, 2001, p. 81).

Per finalitzar amb la descripció de la peça, a la part interior es detecten tres abscessos a la pasta ceràmica (Fig. 9.1.), cosa que va originar tres imperfeccions a l'esmaltatge. Aquestes malformacions procedeixen de la mateixa cocció de la peça, en concret, dels peus que feien servir per separar en el forn unes peces de les altres, i no degueren interferir en un principi en l'ús i funció: contenir líquids o semilíquids (Cerdà, 2021, p. 119).

LA PRODUCCIÓ D'ESCUDELLES D'ORELLES DE REFLEXOS DAURATS AMB PINZELL DE TRES PUNTES

La cronologia general de producció de les escudelles d'orelles als tallers de Barcelona proposada per Cerdà es fixa entre l'últim quart del segle XV i inicis del segle XVII (2021, p. 122).

En el cas de les peces amb un estil decoratiu de pinzell de tres puntes la cronologia de producció es pot acotar encara més. A Catalunya no està documentada la producció d'aquesta tipologia, amb decoracions del tipus geomètric abans de l'any 1520. En canvi, ja és molt abundant a mitjan segle XVI com es pot veure a través dels contextos de les Drassanes de Barcelona. Aquest estil decoratiu fou molt popular i tingué una gran demanda, per la qual cosa la seva producció es va estendre fins a les primeres dècades del segle XVII (Cerdà, 2001, p. 82; Cerdà, 2021, p. 261 i 291).

Cal remarcar que no es documenta la decoració del pinzell de tres puntes en exemplars produïts en els tallers valencians, el que impossibilita un origen

valencià d'aquesta. La proximitat del context als tallers de Reus també podria fer pensar que l'escudella en provinguí dels seus. No obstant això, la cronologia de producció dels mateixos (1550-1650) fa descartar aquesta possibilitat per estar amortitzada en una cronologia de mitjans de la primera meitat del segle XVI, abans que els tallers reusencs comencessin la seva producció a finals de la primera meitat o ja a mitjans del mateix segle (Vilaseca, 1964: p. 79; Ramón et al., 2005; Cerdà, 2021, p., 18 i p. 261-267).

Exemplars decorats amb la tècnica de pinzell de tres puntes apareixen també en altres contextos catalans ben datats estratigràficament. Entre els exemples troben el conjunt procedent del Castell de Montsoriu, datat de finals del segon quart del segle XVI (Font i Valentí, 2014; Alberch et al., 2021, p. 80). Dos dipòsits amb una cronologia de formació molt similar on també apareix gran quantitat de pisa daurada, són el del Mas Llorens i el de l'església vella de Sant Martí de Cerdanyola, datats ambdós dels primers moments del segle XVII (Argelagués, 1995; Alberch et al., 2021, p. 81). Finalment, cal destacar el gran dipòsit de la Plaça Gran de Mataró amb una datació del segle XVII avançat, on ja aquest tipus de decoració és molt escàs (Cerdà, 2001, p. 22; Alberch et al., 2021, p. 81).

CONCLUSIONS

S'ha presentat la troballa d'una escudella d'orelles, decorada amb pinzell de tres puntes d'estil geomètric, als nivells constructius de la Capella de Santa Maria Magdalena del Claustre de la catedral de Tarragona datats amb gran exactitud gràcies a la inscripció fundacional. Aquesta està situada al parament occidental del mur al qual estava associat el referit nivell. La construcció s'emmarca en un moment en el qual les dependències canòniques estan perdent la funcionalitat per la qual foren pensades. A aquest fenomen progressiu, s'hi afegirà la puixança de certs exponents de la societat civil tarragonina que es veuran en condicions d'ocupar espais de representació de certa rellevància com el que aquí ens ocupa (cf. Liaño i Martínez 2024, p. 211).

L'excepcionalitat de la troballa és haver-la localitzat en un context estratigràfic molt fiable, essent un dels exemplars més antics mai documentats arqueològicament d'aquest repertori. De la mateixa manera, aquesta cronologia ens permet puntualitzar que aquesta escudella fou, plausiblement, un dels primers exemplars produïts als tallers de Barcelona. Hauria arribat a les dependències de la catedral de Tarragona com un element de luxe, essent posteriorment llançat vora la data suara esmentada.

El fet que l'exemplar s'hagi recuperat complet obre una sèrie d'interrogants que s'accentuen si tenim en compte que, juntament amb un fragment de teula corba, es tracta de l'únic element ceràmic i material recuperat en UE 123 (Macias et al., 2024, p. 101). Una conjuntura així es podria explicar a partir d'un hipotètic ús de la peça en algun tipus de sacramental o ritu litúrgic. En aquest cas, el contingut hauria conferit cert caràcter sagrat al continent i condicionaria que, un cop

acabada la vida útil de l'objecte, s'hagués abocat en unes terres situades al redós d'un espai sagrat. Valorant aquesta alternativa i malgrat no poder asseverar-ho categòricament, d'entrada ens decantem per desestimar la seva utilització com a receptacle per als olis sants, una substància molt preuada i de quantitat limitada que, generalment, es guardava en les anomenades «crismeres». Aquestes presentaven unes característiques molt peculiars i notablement divergents a les de l'escudella aquí analitzada. Més enllà d'això, no disposem de prou dades per afinar en major grau una interpretació en aquesta línia. Cal tenir en compte que, en aquestes coordenades cronològiques, ja assistim a un desenvolupament molt ben definit dels *instrumenta* litúrgics. Cridaria l'atenció que una comunitat vinculada a la Catedral hagués de recórrer a un element així per satisfer les seves necessitats cerimonials a menys que fos per causes excepcionals de força major les quals no podem precisar. En tot cas, deixem obert aquest horitzó interpretatiu a futures aportacions.

BIBLIOGRAFIA

- Alberch, X.; Burch, J.; Coromina, N.; Prat, M.; Sagrera, J. 2021, El dipòsit del Mas Llorens de Salt. Un conjunt tancat d'inicis del segle XVII, *Rodis. Journal of Medieval and Post-medieval Archeology*, 4, 199-226.
- Argelagués, M. 1995, Conjunt de ceràmica trobat a la volta del cor de l'església Vella de Sant Martí de Cerdanyola, *Limes. Revista d'Arqueologia* [en línia], 45, 79-91.
- Boto, G. (dir.) 2022, *La catedral de Tarragona. Arquitectura, discursos visuals y litúrgia (1150-1350)*, Fundación Santa María la Real del Patrimonio Histórico.
- Cerdà, J. A. 2001, *La ceràmica catalana del segle XVII trobada a la Plaça Gran (Mataró)*, L'Espluga de Llobregat: Associació Catalana de Ceràmica Decorada i Terrissa.
- Cerdà, J. A. 2021, *Els escudellers i la producció de pisa a Barcelona*, Universitat Autònoma de Barcelona (tesi doctoral).
- Font, G.; Llorens, J. M.; Mateu, J.; Pujadas, S.; Tura, J. 2014, Montsoriu al segle XVI. Testimonis arqueològics de l'abandonament d'una gran castell, *Tribuna d'Arqueologia*, 2011-2012, 244-263.
- Liaño, E.; Martínez, A. 2024, *La Catedral de Tarragona*, Arola Editors – Fundació Mútua Catalana.
- Mata, S. 2005, *La Pintura del Cinc-cents a la diòcesi de Tarragona (1495-1620). Entre la permanència del gòtic i l'acceptació del Renaixement*, Diputació de Tarragona.
- Mata, S. 2008, *La capella de Santa Maria Magdalena al claustre de la catedral de Tarragona (1536)*, Col·lecció «Pau de les Postals» (19).

- Macias, J. M.; Muñoz Melgar, A.; Muñoz Virgili, A.; Rodríguez, F. 2024, *Memòria d'intervenció arqueològica Catedral de Tarragona: rereclaustrre (sector nord), Pati del Taronger (antiga sala axial), prospeccions geofísiques. Projecte quadriennal de la Generalitat de Catalunya «Excavacions en el conjunt monumental de la Catedral de Tarragona (III fase, 2022-2025)»*, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (Memòria d'intervenció arqueològica).
- Macias, J. M.; Muñoz Melgar, A.; Rodríguez, F.; Teixell, I. 2019, *Memòria dels treballs arqueològics a la Catedral de Tarragona. Setembre 2015 – Novembre de 2016. Projecte de Recerca Arqueològica al recinte de culte de la seu del Concilium Prouincia Hispaniae Citerioris. Tarragona (Tarragonès). (Tarraco, Hispania Citerior). Convocatòria de Projectes d'Intervenció Arqueològica i Paleontològica Programada (2014-2017)*. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (Memòria d'intervenció arqueològica).
- Ramón, E.; Carbonell, M. C.; Bravo, P.; Brú, M. 2005, Excavacions al Raval del Pallol (Reus, Baix Camp), *Arqueologia medieval: revista catalana d'arqueologia medieval*, 1, 32-55.
- Vilaseca, L. 1964, *Los alfareros y la ceràmica de reflejo metálico de Reus de 1550 a 1650*, Asociación de Estudios Reusenses.